

ФИЛОЛОГИЯ ИЛИМДЕРИ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
PHILOLOGICAL SCIENCES

Жунушова К.К.

**КОТОРМОЧУЛУК ТРАНСФОРМАЦИЯЛАРДЫН НЕГИЗГИ
ТҮРЛӨРҮН АНАЛИЗДӨӨ**

Жунушова К.К.

**АНАЛИЗ ОСНОВНЫХ ВИДОВ ПЕРЕВОДЧЕСКИХ
ТРАНСФОРМАЦИЙ**

К.К. Zhunushova

**THE ANALYSIS OF THE MAIN TYPES OF TRANSLATION
TRANSFORMATIONS**

УДК: 811.161.1

Бул макалада котормочулук трансформациясын колдонуу ыкмалары жана котормо ишинде колдонуунун натыйжалуу жолдору талкууланат, мисалы: конкреттештирүү, жалпылоо, лексикалык түшүрүү жана лексикалык кошумча. Дипломатиялык тексттерди англис тилинен кыргыз тилине которууда сөздөрдүн семантикалык ашыкчалыгын жок кылуучу, кыскартуунун эффективдүү ыкмаларынын бири катары лексикалык түшүрүү ыкмасы анализденет. Бул ыкма котормонун шайкештигине жана тактыгына жетишүү максатында колдонуларын автор макалада анализдейт жана ошондой эле түп нуска мазмунду жеткирүү жана түп нусканын маанисин билдирүү жөндөмү менен аныкталаткандыгын тастыктайт. Андан тышкары ар кандай жанрларды чечмелөөдө жана которууда трансформацияны колдонуунун себептерин жана зарылдыгын анализдеген. Автордун ою боюнча макалада сүйлөмнүн компрессия механизми азырынча жетишсиз изилденген деп эсептейт. Компрессиялык стратегиялар бүгүнкү күндө филологдор үчүн актуалдуу маселе бойдон калуу экендигин аныктайт.

Негизги сөздөр: котормо трансформациясы, лексикалык трансформация, жалпылоо, конкреттештирүү, лексикалык түшүрүү, лексикалык кошумча.

В данной статье рассматриваются вопросы использования переводческих трансформаций, такие как: конкретизация, опущение, генерализация, лексическое опущение, лексическое добавление. Также анализируется лексическое опущение как одного из эффективных способов компрессии для устранения семантической избыточности слов при письменном переводе с английского языка на кыргызский язык. Далее, уточняется, как данный прием используется. Автор считает что в целях достижения адекватности и точности перевода, которая определяется умением передать исходное содержание и выразить мысли оригинала и вместе с тем чтобы соответствовать норме языка, на который осуществляется перевод-это компрессия. Также обосновываются причины и необходимость использования трансформаций в письменных переводах различного жанра. Автор считает что в современных условиях недостаточно изучена механизмы речевой компрессии. Следовательно стратегия использования компрессии и сегодня остаются актуальным вопросом для лингвистов.

Ключевые слова: трансформация перевода лексическая трансформация, грамматическое преобразование, генерализация, конкретизация, лексическое опущение, лексическое добавление.

This article discusses the issues of using translation transformations, such as: concretization, omission, generalization, lexical omission, lexical addition as effective ways of using in translation activities. Lexical omission as one of the effective compression methods to eliminate the semantic redundancy of words in translation from English into Kyrgyz. It is specified that this technique is used in order to achieve the adequacy and accuracy of the translation, which is determined by the ability to convey the original content and express the thoughts of the original and at the same time to comply with the norm of the language into which the translation is carried out. The reasons and necessity of using transformations in written translations of various genres are also substantiated. The author believes that the mechanism of speech compression is insufficiently studied. Compression strategies remain a topical issue for linguists today.

Key words: transformation of translation; lexical transformation, grammatical transformation, generalization, concretization, lexical omission, lexical addition.

Негизинен алганда дипломатиялык документтер котормочулуктун өзгөчө иликтөө объектиси болуп саналат. Анткени дипломатиялык тил өзгөчө тактыкты талап кылат. Ошонун негизинде дипломатиялык терминдер атайын лексикалык жана грамматикалык өзгөрүүлөрдү колдонуу менен которууну талап кылат. Натыйжада, дипломатиялык тексттер которуунун белгилүү бир ыкмаларын жана методдорун колдонууну талап кылат. Дипломатиялык тексттерди кыргыз тилине которууда эң көп колдонулган трансформациялардын түрлөрүнүн бири - котормо трансформациясы болуп саналат.

Биз бул макалада котормо трансформацияларды колдонуунун себептерин мисалдар аркылуу көрсөткөнгө аракет кылдык.

XX кылымдын ортосунда башталган бүткүл дүйнөлүк илимий-техникалык жетишкендик эл аралык байланыштардын эбегейсиз кеңейишине шарт түздү. Натыйжада, ар кандай мамлекеттик, улут аралык, дипломатиялык, саясий, коммерциялык жана башка документтерди бир тилден экинчи тилге которууга болгон практикалык муктаждыктан улам, котормо ишмердүүлүгүнүн өнүгүшү кескин көтөрүлдү. Демек, “Котормонун трансформациясы - бул котормонун техникалык ыкмалардын өзгөчөлүгү, бир тилден экинчи тилге которгондо (контексттик) шайкештиктерди колдонуу ыкмалары” [1], андан тышкары мындай ыкмаларды колдонуудан келип чыккан тилдик туянтмалар десек болот.

Котормо трансформациясы бул атайын ыкма болуп эсептелет дагы, ар кандай тексттерди которуу учурунда эгерде сөздүктүн корреспонденциясы туура келбесе, жэ кайсы – бир контекстти которуу мүмкүн болбосо котормо трансформациясы колдонулат. Заманбап илимдеги котормо трансформацияларынын түрлөрүн тандоо өтө шарттуу, анткени окумуштуулар алардын ар кандай түрлөрүн бөлүп көрсөтүшкөн. Бирок, салттуу түрдө, трансформация операциясында колдонулган тилдик бирдиктердин мүнөзүнө жараша, котормо трансформациялары адатта лексикалык жана грамматикалык болуп экиге бөлүнөт

Бул макалада кыргыз жана англис тилдериндеги дипломатиялык документтердин тексттерин мисал келтирип, трансформациянын эки түрүн тең карап чыгабыз. Лексикалык трансформациялоо - кандайдыр бир дипломатиялык тексти которуп жаткан учурда, сөздүктөгү туура келген сөз жок болушунан келип чыгат. Демек, сүйлөмдүн маанисине карап булак тилинен алыстап, сөздүн маанисине карата которууга туура келген учур [2]. Лексикалык трансформацияларды мүнөздөө учурунда, алардын колдонулушу булак тилинин (БТ) жана котормо тилинин (КТ) түзүлүшүнүн айырмачылыгына байланыштуу экендигин баса белгилөө керек. Ар бир эл үчүн курчап турган чындыкты кабылдоонун өзүнүн улуттук өзгөчөлүктөрү бар экенин белгилөө керек. Демек, булак тилинин лексикалык бирдиктери колдонмо тилдин лексикалык бирдиктери менен дал келбеши мүмкүн. Ошондуктан, котормонун адекваттуу эквиваленттүүлүгүнө жетишүү үчүн лексикалык трансформациялоонун ар кандай түрлөрү колдонулат, маселен: конкреттештирүү, жалпылоо, лексикалык кошуу, түшүрүү. Эгерде биз конкреттештирүүнү алсак, бул ыкма булак тилиндеги түп нуска түшүнүктү которуу учурунда колдонмо тилдеги түшүнүк менен алмаштырылышынан турат. “The beneficial owner is the person who directly or indirectly owns interest of 15 percent of all assets”. Котормо: “Бенефициар - бул түздөн-түз же кыйыр түрдө бардык активдердин 15 пайызына ээлик

кылган адам”, “interest” сөзүндө “кызыкчылыктын” эквиваленттүү сөзү жок, ошондуктан аны маанисине негизделген конкреттештирүү ыкмасы колдонулат.

Жалпылоо ыкмасынын өзгөчөлүгү: “Жалпылоо ыкмасы конкреттештирүүнүн карама-каршысы болуп эсептелинет. Бул техниканын маңызы - белгилүү бир түшүнүктү жалпыга алмаштыруу. Англис тилинде сөздөрү окшош абстракттуу мүнөзгө ээ, ошол эле учурда англис тилиндеги сүйлөмдөрдү кыргыз тилине которууда жапылоо ыкмасы көп колдонулат”[3]. Жалпылоо ыкмасы баштапкы концепцияны кеңирээк түшүнүккө алмаштырууну билдирет (чындыгында, конкреттештирүүгө карама-каршы). Негизинен, жалпылоо ыкмасы дипломатиялык документтерди кыргыз тилинен англис тилине которууда кеңири колдонулат, анткени англис тилиндеги көптөгөн лексикалык бирдиктердин семантикасы кеңири деп биз жогоруда белгиледик. “Recognition of International Higher School of Medicine by the Independent Agency for Accreditation and Rating means, meeting requirements with quality assurance standards in the European Higher Education Area”. Котормо: “Эл аралык жогорку медициналык мектептин, көз карандысыз аккредитациялоо жана рейтинг агенттиги тарабынан таанылышы, Европанын жогорку билим берүү чөйрөсүндө сапат кепилдиги стандарттарына жооп бергендиги”. Англис тилинде “жолугушуу” туруктуу сөз айкалыштарын түзүүгө мүмкүнчүлүк берген көп семантикалык мааниге ээ (мисалы, “meetdemands” – “талаптарга жооп берүү”).

Лексикалык түшүрүү ыкмасынын англис тилинен кыргыз тилине которуудагы өзгөчөлүгү. Бул ыкманын өзгөчөлүгү маанилүү жүктү көтөрбөгөн лексикалык бирдиктин ашыкча болушунан улам колдонулат. Бул тилдеги сөздөрдү экономдуу, үнөмдүү колдонгонго мүмкүнчүлүк берет. Г.Паулдун көз карашы боюнча, ал сандык мааниде жана сөздүн белгилүү бир сегментинде каралат. “Лингвистикалык тактык үчүн үнөмдөөгө белгилүү тенденция мүнөздүү, кайсы тилде болбосун баардык учурларда ушунчалык көп камтылган сөз айкаштары кездешет, аларды түшүнүү өзгөчө тактыкты талап кылат”[4].

“If we can increase the representation of women in government, it will provide just and equitable treatment”. Котормо: «Если мы сумеем увеличить представительство женщин в правительстве, это даст нам возможность справедливо отнестись к каждой из нас». Котормодо “just” деген маанидеги сөз алынып салынган, анткени анда кошумча маалыматтар жоктугуна байланыштуу.

Лексикалык кошумча ыкмасынын англис тилинен кыргыз тилине которуудагы өзгөчөлүгү. Бул ыкма баштапкы түшүнүктү тактоо зарыл болгондо колдонулат. Англис тилинин мүнөздүү өзгөчөлүгү -

компрестөө (мазмунду билдирүү үчүн тилди үнөмдөө), ошондуктан кыргыз тилине которууда сөз бирдиктерин кошуу абзел. Ошентип, билдирүүнү компрестөө, (кысуу) кайра-кайра кайталоолордун, керексиз, маанисиз сөздөрдүн, синхрондуу жана удаалаш котормолордун жасоодо сунушталат. Компрестөө (кысуу) котормочуга кыска сүйлөмдөрдү жана сөздөрдү колдонууга, белгилүү кырдаалда маалыматты кайталаган сөздөрдү жана айкалыштарды калтырып коюуга мүмкүндүк берет. Ашыкча семантикалык бирдиктерди өткөрүп жиберүү, ошондой эле семантикалык трансформацияларды колдонуу. Ушул ыкмаларды колдонуунун натыйжасында сүйлөмдүн лексика-семантикалык структурасы компрестелип сүйлөмдүн семантикалык-синтаксистик жөнөкөйлөшүүсү да пайда болот. Д.И. Блюменаунун изилдөөсүндө маалыматтык кыскартуу эки түргө бөлүнөт: семантикалык жана лексикалык. Биринчиси билдирүүнүн маалыматтык мазмунунун өзгөрүшү менен байланыштырылса, экинчиси билдирүүнүн маанисин өзгөрүүсүз калтырат, бирок аны менен бирге которуу формасын өзгөртөт [5]. Лексикалык кыскартууда дагы маалыматтын мазмуну сакталат. Лексикалык деңгээлде лингвистикалык компрестөө кыскартылган сөз жасоо түрүндө жүзөгө ашырылат - бул аббревиатура.

Ошентип, кысуу билдирүүлөрдүн жогорку ылдамдыгында, кайталоолордун, керексиз, маанисиз сөздөрдүн, синхрондуу катышуусунда сунушталат жана ырааттуу котормолордо колдонулат. Кысуу (компрестөө) котормочуга мүмкүнчүлүк берет кыска сүйлөмдөрдү жана сүйлөмдөрдү, сөздү таштап коюу жана белгилүү бир кырдаалда маалыматты кайталаган айкалыштар. Ашыкча семантикалык бирдиктерди өткөрүп жиберүү, ошондой эле семантикалык трансформацияларды колдонуу. Ушул ыкмаларды колдонуунун натыйжасында, сүйлөмдүн лексика-семантикалык түзүлүшүн компрестөө котормолордо көп кездешет. Мындай котормо сүйлөмдүн семантикалык жана синтаксистик жөнөкөйлөштүрүлүшүнө мүмкүнчүлүк берет. Компрессия ар кандай жанрларды жана стилдерди которуу үчүн колдонуу жагынан маанилүү лингвистикалык көйгөй болуп саналат. Мисалы: тексттеги лингвистикалык белгилердин саны берилген маани көлөмүнөн ашып кеткен учурда, аны синхрондуу же удаалаш которуунун өзгөчөлүктөрү менен негизделгенде, ага кайрылуу өзгөчө максатка ылайыктуу экендигин мисалдар ачык эле көрсөтүп турат. Компрестөө даражасына келсек, ал түздөн-түз

котормонун милдеттери жана максаттары жана жогоруда айтылгандай, жанр менен байланыштуу тексттин багыты. Илимий-техникалык, көркөм тексттер, иш кагаздары же юридикалык, дипломатиялык документтер котормонун жогорку тактыгын талап кылат, андыктан компетенттүү котормочу же эксперт гана качан кыскартуунун же компрестөө керектүү даражасын аныктай алат. Көркөм стилди кысууга (компрестөөгө) дуушар кылбоо керек деген көз-караштар дагы бар, анткени бул учурда чыгарма көркөмдүккө ээ болбой калышы абзел, бирок дагы бир көз-караш, стилистикалык кайталоолордо түшүрүп кетүү ыкмаларына сөзсүз кайрылуу керек.

Компетенттүү лингвист жана котормочу, такыр чектен чыкпастан техниканы колдонуу менен бирге бардык факторлорду эске алат. Маданияттар аралык мамилелердин тез өнүгүшүнүн шартындагы басымдуу факторлордун бири, инновация, жогорку технологиялар, интернеттин эл аралык тили, жаңы терминологиянын пайда болушу экстралингвистикалык фактор болуп саналат. Дал ушундай учурда англис тилинен которууда компрестөө эффективдүү ыкма болуп саналат. **“Nothing** in this constitution must be interpreted as an obligation to a Contracting State”. Котормо: “Бул конституциядагы эч нерсе макулдашуучу мамлекеттин алдындагы милдеттенме катары чечмеленбеши керек”.

Психоллингвистикалык мүнөзүнө карабастан компрестөө механизми, анын даражасы жана сандык мүнөздөмөлөрү, негизги ыкмалары жетиштүү эле изилденген. Бирок кысууну (компрестөөнү) колдонуу стратегиялары лингвисттер үчүн актуалдуу бойдон кала берчү тема, анткени ал тилдин өзгөчөлүгү менен байланышкан, Тил социомаданий фактор катары коомдун өнүгүшү менен жаңы стилистикалык факторлор жана өзгөрүүлөр менен байланышта болот.

Адабияттар:

1. Комиссаров В.Н., Теория перевода / В.Н. Комиссаров. - М.: Высшая школа, 1990. - 254 с.
2. Рецкер Я.И., Теория перевода и переводческая практика. - М.: Международные отношения, 1974. 216 с.
3. Конкретизация и генерализация как приемы переводческой трансформации//<https://web3.ru/translations/intro/equivalents/specification/> [Эл. ресурс, время использования 30.05.2021].
4. Комиссаров В.Н., Слово о переводе (очерк лингвистического учения о переводе). - М.: Международные отношения, 1973. - 215 с.
5. Бабаилова А.Э., Текст как продукт, средство и объект коммуникации при обучении неродному языку. - Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1987. - 151 с.